

Ciril Zlobec

KO MANJŠINA POSTANE NESPORAZUM

Že samo dejstvo, da je o manjšinski problematiki mogoče govoriti s toliko zornih kotov in s tako različnimi izkušnjami, priča o tem, da je eksistencialni status sleherne manjšine v resnici ne samo neuresničeno, ampak tudi neuresničljivo politično, etnično, kulturno ter intimno človeško vprašanje. Samo o pomembnih, a neuresničljivih stvareh je namreč mogoče tako polifonično razmišljati in govoriti. Pa tudi tako vztrajno in na tako različnih ravneh. S katerekoli strani se približamo tako imenovani manjšinski problematiki, se nam zdi, da je prav ta, za katero smo se odločili, najprimernejša, bistvena, prava, odrešeniška. Sodi torej tako v območje politike kot mednacionalnih in meddržavnih odnosov, je eminentno kulturno vprašanje, je plodni humus za prijateljstva in sovražnosti, prav tako ne moremo mimo nje, ko je govor o človekovih pravicah. In prav v tej vseobsegajočnosti manjšinske problematike tičijo številni razlogi za ponavljajoče se zaplete, politične in druge dvoumnosti, za razne napetosti, ki spreminjajo manjšino v neprijetno dejstvo, v tako ali drugače moteč element, v nekaj nezaželenega, odvečnega, nemalokrat tudi konfliktnega.

Ko o manjšini razpravljamo z vidika kulture, skušamo v njej odkrivati razloge za zmanjševanje nasprotij, za medsebojno razumevanje, sodelovanje, za medsebojno oplajanje. Gre, bodimo si odkriti, največkrat za hipotetična stanja in dejavnosti, za »vlogo«, če ostanemo pri naslovu našega srečanja, ki bi bila možna in koristna, a do nje nikakor ne pridemo. Celó če bi bili do takšne vloge manjšine kritični, nerazpoloženi, nasprotni, ostane pač dejstvo, ki ni od danes in bo tudi v prihodnje bolj ali manj takšno ostalo, namreč: nobena državna meja, če ne poteka ravno po morju, večji reki ali jezeru, ni nikjer etnično čista ločnica, in tudi nobeno spreminjanje meja take čistosti ne more doseči.

Pustimo ob strani vse, za kar nismo krivi ne zaslužni, vsaj ne v odločilni meri, zgodovino in prihodnost, in imejmo v mislih sedanji, prav tako nerešen in nerešljiv trenutek manjšinske problematike pri nas in v naši neposredni bližini. Navajeni smo namreč, da v konfliktnih situacijah gledamo na manjšino zmerom kot na žrtev, na Hrvaškem in v Bosni na primer je manjšina sicer še zmerom žrtev, hkrati pa tudi nosilka konflikta, neposreden agresor, kajpak: ob pomoči matičnega naroda, recimo: trojanski konj. Ne bom podrobneje razpredal o tej tragediji, saj je splošno znana in ves čas slaba vest nas vseh, omenjam jo le kot nadvse prepričljiv primer, kako nesentimentalni so lahko poskusi reševanja manjšinske problematike, saj v tem primeru tudi manjšina sodeluje v genocidnem oboroženem konfliktu, svojo identiteto in iz nje izvirajoče pravice, resnične in izmišljene, uveljavlja tudi in vse bolj z zločinskimi sredstvi.

In to ni osamljen primer. Doma je na vseh kontinentih, vendar smo mi vsi tudi emocionalno evrocentristi, prizadeva nas predvsem to, kar se dogaja pri nas ali v naši neposredni bližini. V tem je tudi strah, da ta orgija zla ne bi tudi nas potegnila v svoj vrtinec.

Toda naš kongres naj bi se ukvarjal z vidika kulturne vloge manjšine. Vendar se sprašujem: ali nam realna situacija sploh dopušča, da se udobno umikamo v abstrakcije, v akademsko teoretiziranje, v ohrabrujoče formuliranje idealitete, ki pa je brez prave akcijske moči? Seveda je to možno, celo potrebno je, bojim se pa, da česa drugega tudi ne zmoremo. Ne ker ne bi hoteli, ampak ker kultura sama, v imenu katere se oglašamo, tega preprosto ne zmore.

Analizirajmo pobliže sam naslov tega kongresa: *Kulturna vloga manjšin v novi evropski stvarnosti*. Seveda: dokler lahko teoretiziramo, nam ne bo težko definirati vloge, še zlasti kulturne vloge manjšin, kot tudi ne vsesplošne blagodati, ki jo pričakujemo od nove evropske stvarnosti. Navajeni smo že, da je vse, kar je kultura, a priori pozitivno, torej tudi **sleherna** vloga **vsake** manjšine v njeni kulturni ali kulturniški komponenti; prav tako vidimo v Evropski uniji in njenem prizadevanju, resda zmerom bolj previdnem, za trajnejši mir, za blaginjo, za socialno varnost in dostojanstvo človeka, nekakšen poseben vidik kulture, saj je brez nje, se nam zdi, sleherna humana pridobitev nemogoča, torej tudi mir, blaginja, ki ni samo rastoče potrošništvo, sožitje, prijateljsko sodelovanje.

In vendar se tudi pri novi evropski stvarnosti zatika. Proces združevanja Evrope je tako počasen in obotavljiv, za pol kontinenta pomaknjen zdaj že v tretje tisočletje, da se v prihodnjem desetletju lahko celo zruši kot ideja, ki ga zdaj nosi. Celó znotraj že obstoječe Unije je zaznati nevarno nestrpnost, ki jo v zadnjem času razkrivajo polemike o tako imenovani teoriji Evrope dveh hitrosti, pri katerih naj bi bili Nemčija, Francija in Benelux v prvi, Italija, Anglija in druge države v drugi, da o vseh tistih, ki so zunaj prve in druge, niti ne govorimo.

Samo navidez razmišljam o stvareh, ki niso predmet razpravljanj na tem našem kongresu, iz lastnih izkušenj lahko rečem, da je kultura, njena uspešnost ali stagnacija, veliko bolj odvisna od političnih procesov, kot bi sami to želeli. Pa se kljub temu vrnimo k naslovu tega srečanja:

Ko govorim o kulturi v okviru manjšine ali še celo njeni resnični ali hipotetični kulturni vlogi v novi evropski stvarnosti, moram hkrati razmišljati o kulturi nasploh, o njeni dejanski ali umišljeni vlogi v naši civilizaciji. Vprašanje, ki je tudi pomislek, se mi zdi pomembno, kajti samo v primeru, da ima kultura nasploh, torej kultura kot kultura, svojo razvidno vlogo v današnjem svetu, jo lahko, najbrž v manjši meri, ima tudi kulturna dejavnost manjšine, pa naj gre za nacionalno, jezikovno, nazorsko ali kako drugo manjšino. In prav tu je past: količinsko je današnja kultura v svetu sicer zelo impozantna, tudi zelo opazna in v mnogih stvaritvah nesporno visoko kvalitetna, vendar pa je v globalnem, civilizacijskem smislu prav v smislu **vloge**, kakršnekoli že, preprosto ni opaziti. Kolikor socialno sploh funkcionira, torej na ravni vzgoje, kritičnosti, dobrega okusa, politike, družbe, skratka, vsega tega, kar določa naše vsakdanje individualno in skupno življenje, deluje, če naj se tako izrazim, interesno manjšinsko, zaprto ali razpršeno, v enem in drugem primeru tako, da o kakšni njeni razvidni vlogi težko govorimo. Zavedam se: tej moji skepsi je mogoče ugovarjati, celo jaz sam ji z vsem svojim življenjem in delom ugovarjam, da je kultura proces, je fluidno stanje, njeno učinkovanje ni izmerljivo kot uspehi v športu, v gospodarstvu, v politiki ali celo v fizičnih konfrontacijah moči na bojnem polju.

In vendar je razmišljanje o vlogi kulture, tudi če imamo opraviti z manjkajočo

vlogo, z odsotnostjo takšne vloge, upravičeno: vlogo kulture v smislu njenega socialnega učinkovanja je mogoče dojeti ne toliko po tem, koliko jo vsak dan sproti zaznavamo in sprejemamo (če sploh jo), kolikor ob predpostavki, kaj bi bilo, če bi se kultura popolnoma umaknila iz našega intimnega in javnega življenja. V življenju manjšine bi bil takšen »izstop« že v kratkem roku katastrofalen, pomenil bi mehko izumrtje manjšine same. Manjšinska kultura ali, pravilneje, kultura znotraj manjšine, je že po svoji naravi izpostavljena nenehni nevarnosti, ker se ostreje sooča z večinsko kulturo svojega okolja, ki je močnejše navzoča, pogosto je kultura manjšine lahko negativno primerjalna, v ne tako redkih primerih celo konfliktna. Konfliktna pač toliko, kolikor so konfliktni odnosi med dvema etnijama, med dvema narodoma, med dvema državama z nacionalno mešanim obmejnim ozemljem.

Z vidika idealitete naj bi razgibano, ustvarjalno kulturno življenje manjšine pomenilo neke vrste bogastvo ali vsaj potencialno možnost bogatenja tudi za večinski narod, vsaj na področjih, kjer ta prihaja v stik z manjšino. Uresničena identiteta v takšnih razmerah bi bila vsaj določena stopnja bikulturalnosti tudi večinskega naroda, manjšina je namreč že sama po sebi bikulturalna, v čemer ne smemo videti, kot se pogosto dogaja, slabljenja lastne pripadnostne zavesti svojemu narodu. V resničnem življenju smo pogostejše kot sožitju, kot bikulturalnosti priča razkolu med manjšino in večinskim narodom na mešanem ozemlju. Manjšina je v vsakem primeru v bikulturalnost pravzaprav prisiljena, če noče biti socialno, politično in eksistenčno emarginirana, medtem ko večinski narod na istem skupnem ozemlju v takšno bikulturalnost ni prisiljen, največkrat niti ne čuti potrebe po njej, o njej ne razmišlja kot o možnosti, zanj je takšna morebitna opredelitev bolj stvar etike, osebne prijateljske naklonjenosti, nikakor pa ne življenjska nuja, nič samoumevnega. Potreba in možnost dialoga, čeprav samo kulturnega, se kažeta praviloma le na strani manjšine, ki se zaveda sebe, svojega posebnega položaja in usodne prepletenosti s prebivalstvom večinskega naroda, tudi odvisnosti od njega, kar ne omogoča dialoga in je daleč od neobremenjenega, svobodnega sožitja. Neenakopravnost je že po naravi očitna, da ne govorimo o neenakopravnosti, ki jo ustvarjajo, ohranjajo in uzakonjajo nedemokratske politične razmere. In oškodovanec, svojevrsten paradoks, je tisti, ki poseduje in ponuja »nekaj več«, dodatno civilizacijsko vrednost, tisti, ki živi, iz prepričanja ali po sili razmer, bikulturalno, odprto, potencialno dialoško. Kdo torej v takšnih odnosih ima ali lahko vzpostavi kakršnokoli kulturno vlogo? Manjšina bi lahko bila pobudnik zanjo, a to ne more biti, ker na ravni enakopravnosti in sožitja nima sobesednika, vsaj ne zainteresiranega sobesednika, večina pa je sama v sebi samozadostna, zavestno ali nezavedno zunaj razpoloženja, v katerem bi bila sploh možna takšna vloga stičišča, povezovanja, spodbujanja, sodelovanja. Tako se pogosto dogaja prav nasprotno: potencialna kulturna vloga manjšine kot povezovalke dveh sosedskih enot, dveh nacionalnosti, dveh kultur, dveh gospodarstev, dveh politik se v očeh večinskega naroda in njegove kulture kaže kot kljubovalno uveljavljanje drugačnosti za vsako ceno, kot nacionalni protest, ki da mu kultura samo posoja svoj obraz.

Ker smo sami intelektualci, politično neindoktrinirani, ljudje, zmožni prisluhniti tudi idejam, s katerimi se morda ne strinjamo, naj v potrditev tega, o čemer sem pravkar govoril, omenim, in ne komentiram, položaj slovenske manjšine tu, v Trstu, ki je ali se vsaj čuti vse bolj emarginirano, obsojeno v lastno izolacijo, daleč od dialoške odprtosti na strani večine, pa naj si sama te odprtosti še tako želi, jo ponuja in si zanjo prizadeva. Vse to pa je daleč od možnosti, da bi imela ali uveljavljala kakršnokoli kulturno vlogo v smislu naslova tega kongresa. Je mogoče reči kaj podobnega tudi za italijansko manjšino v Sloveniji, na Hrvaškem? Nekaj je, kar je

domala vsem skupno: realni položaj manjšine ni nikjer tak, da bi bila manjšina z njim zadovoljna.

Današnja evropska stvarnost je polna obetov, pričakovanj, pa tudi skepse in dvomov. In prav na področju manjšinske problematike je skepsa več kot utemeljena.

Pravzaprav se je v demokratizaciji Evrope in sveta v zadnjih desetletjih dogajalo nekaj nenavadnega: spoštovanje človekovih pravic je postalo *conditio sine qua non* sleherne demokracije, zahteva vseh svetovnih organizacij, učinkovita oblika pritiska zahodne demokracije nad deželami socializma in drugimi totalitarnimi državami. Vzporedno z uveljavljanjem človekovih pravic pa ni potekala tudi emancipacija manjšin in njihovih pravic, tudi ne temeljnih, kulturnih. In tudi zdaj, ko je na obzorju združevanje Evrope, prevladuje nekakšen nedogovorjeni dogovor med vodilnimi državami, da z manjšinskimi pravicami ne gre hiteti, saj da bo marsikaj razrešeno avtomatično z rahljanjem državnih meja, z izenačevanjem zakonodaje, vrednostnih kriterijev in standardov. Vendar se že zdaj kaže, da vsaka država želi stopiti v Unijo kar najbolj celovito s čimmanj posebnih statusov, ki jih imajo ali naj bi jih imele manjšine. Zato je tudi kulturna vloga manjšin v novi evropski stvarnosti že vnaprej blokirana, kot je blokirana vloga malih narodov. Oboji so obsojeni na prilagajanje, kajti temeljni koncept skupnega življenja ali, natančneje, življenja v skupnosti je že sprejet. Posameznim državam srednje in vzhodne Evrope je že odmerjen čas prilagajanja, vnaprej določena učna doba zanj, in to učno preizkušnjo je treba opraviti s pozitivno oceno. Tu ni mesta za nov ali izboljšan status manjšin, tudi ni možnosti za njihovo kulturno vlogo.

In vendar to, o čemer razpravljamo na tem kongresu, ni sejanje praznih besed, je smiselno, potrebno in moralno. Manjšine so tu in bodo ostale; če bodo sedanje odpravljene z vojno ali asimilacijo, po poti genocida ali s kulturno nadvlado večinskega naroda (oba primera poznamo), bodo nastale nove manjšine in njihov in naš problem bo ostal. S svojo bikulturnostjo, dvojezičnostjo in odprtostjo za dialog bi lahko pomenile cono prehoda in pretoka. Bile bi lahko, v univerzalno demokratičnih razmerah, vzorec sožitja, ki bi ga kazalo posnemati na širši ravni, in bile bi lahko tudi privlačen zgled zaupanja.

Malo tega je zdaj vgrajenega v njihovo usodo, marsikje so iracionalni razlogi zaostrovanj in konfliktov še neodstranljivi, zato se utegne zdeti razpravljanje o kulturni vlogi manjšin v njihovi evropski stvarnosti utopija. Vendar je treba dodati: pozitivna utopija. Recimo ji: pozitivna idealiteta, za katero se kaže bojevati, saj je poglobitveni smisel prav v tem boju. V tem prizadevanju, ki je pogosto naša edina možna etična angažiranost, naš etični upor, da bi bile stvari, kakršne bi morale biti in si želimo, da bi bile, čeprav morda nikoli ne bodo.

To ni defetizem, še manj cinizem, to je veliko upanje, ki je že samo po sebi smisel.

Trst, 25. septembra 1994